

MONOSTORI IMRE

A negyedik szellemi vonulat?

Gyurácz Ferenc: Populizmus

Tanulmányok 1991–2017

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

A szerző Veres Péterről írott eszmetörténeti munkájával (*Jelen lenni a történelemben. Veres Péter magyarságtudata* című kismonográfiájával) tűnt fel a szakmai közéletben a nyolcvanas évek végén, s azóta is folyamatosan figyeli (mint folyóirat-szerkesztő is) az érdeklődési körébe eső szellemi folyamatok természetrajzát. Az irodalmiak mellett elsősorban néprajzi, helytörténeti, településtörténeti és eszmetörténeti kérdésekkel foglalkozik. Egy időben – a „rendszerátalakítás” környékén – kipróbálta magát a magyar politikai változások erjesztőinek szerepkörében is. Mostani kötetének egymás mellé kihajtható két borítóján nyilván erre utal: ugyanis ezt örökíti meg a Szombathely főterén 1989. március 15-én készült impozáns totálkép, amelyen a szerző fontos pozícióban szerepel. Ez a szerkesztői, szerzői lelemény lényeges következményekkel jár: egyfelől a tömeg jelenléte involválja, egyszersmind a címtől továbbviszi (netán közelebb hozza) a témát, másfelől a szerző – szó szerint is – kiáll a tömeg elé: a tömeghez, a néphez – a „populushoz” – kapcsolódik. Gyurácz Ferenc elkötelezte magát egy nagy téma mellett, s mint kutatót *megragadta* őt a nagy téma: a „populizmus” mibenléte, értelme, jelentősége s világot hódító tudományos és politikai problémája, számtalan ága-boga s nem kevés ellentmondása.

A szóban forgó karcsú kötet öt tanulmányt és egy recenziót tartalmaz, a megírás időbeli határai pedig: 1991–2017. Úgy is mondhatjuk, hogy a populizmus témakörében – eleddig – ez a két és fél évtized jelentette a szerző számára a már említett nagy téma általi megragadottságot. Ezek a háttérpontok egyszersmind arról is árulkodnak, hogy ezen világjelenséghez a magyar politikai élet is kötődik (érzelmileg és a napi gyakorlat által is motiválva): a két sűrűsödési pont mindenesetre a magyarországi „rendszerátalakítás”, valamint a tízes évek közepén kitört migránsinvázió. Van tehát miről gondolkodnia a tudós megfigyelőnek. Aki rendkívüli ügybuzgalommal, szívós internetes keresési gyakorlattal, kipróbált hozzáértéssel, ritka önfegyelmel és becsületes nyitottsággal (no és megbízható angoltudással) a magyarországi nyugati végekről figyelte-figyeli ennek a hatalmassá duzzadt-duzzasztott politikai, politológiai, ideológiai, gazdasági, hatalmi és még számos aspektusból megközelíthető, immáron világjelenségnek napi állását, újabb fejleményeit és valószínűtlenül terebélyesre föl hizlalt szakirodalmát. Mintha csak egy globális tőzsde életének trendjeit figyelné, követné nyomon. A világhálón egy világot valóban behálózó ideológiai-szellemi jelenséget, amit – jobb híján – a hajdan szervezkedő farmer atyák populizmusnak neveztek el (akkor még természetes egyszerűséggel s nem „önmegbélyegzésként”), és azóta mind a mai napig ezzel a magán viselt, de folyton torzuló megnevezés-bélyeggel létezik mint mindennapi jelenség (hiszen így azonosították a politikai közbeszédben).

Gyurácz Ferenc szóban forgó könyvének nyitó tanulmánya rögvest az összefoglalás értékének, szerepének szellemi súlyát magán hordozza: *'Populizmus', 2016–17*. Nem is teketóriázik sokat a szerző, azonnal rávilágít a honi politikai erőterben a kilencvenes évek elején kialakult ideológiai várázsütés, a „populistázás” lényegére: „Azt a célt szolgálta, hogy megbélyegezzék és a demokratikus közélet fősodrából kirekesszék azokat, akik a magyar történelem folyamatosságának helyreállítására, a nép és a nemzet szolgálatára helyezték érvelésüket vagy politikájuk fő hangsúlyát.” Ez amitt is lehetséges volt, mivel „a fogalmi tisztázatlanság lehetővé tette az így megbélyegzettek egybe-rekesztését a fasisztának vagy nácinak nevezett irányzattal”. Ez a folyamatos politikai gyakorlat – tehetjük hozzá – itthon és szerte a világban mind a mai napig érvényben van. S magyarázatot kapunk e politikatudományos világjelenségnek a századunk tízes éveiben történt újravirágzására is: a liberális demokrácia világszerte tapasztalt megroppanásának számos tünetére. „Brexit”; Trump, az elnök; számos parlamenti választás Nyugat-Európában, a „populista” pártok szerveződése és megerősödése Európa-szerte és másutt is; mindez ennek a tökéletesnek kikiáltott (lásd Francis

Fukuyama) politikai világregndszer döbbenetes megrendülését mutatja. (És még hátravannak – mint tudjuk – az európai uniós választások Európa-szerte.) A „liberális” politikai elit köreiben tapintható a zavar és a félelem, sőt, a katolikus egyház feje is szokatlan (nemegyszer egymásnak ellentmondó) kijelentéseket tesz. Egyszóval igen nagy a szellemi és a politikai feszültség – jóformán világ-szerte.

Arról van szó végül is – nem szükséges sem komplikált, sem leegyszerűsített magyarázatot keresnünk –, hogy az újabb kori modern társadalmakban hódító (neo)liberális uralkodó szisztémák ellen az örökké vesztes nép, a populus értelemszerűen védekezőmechanizmusokat keres: elméleteket, mozgalmakat, szerveződéseket hoz létre. Ennek ellensúlyozására, elnyomására, hitel-telenítésére jöttek létre korunk megszámlálhatatlan sokaságú próbálkozásai arra nézve, hogy a fogalomkör meghatározására, leírására tegyenek kísérletet: az esetek többségében negatív, sőt veszedelmes jelenségnek állítva be a populizmust, azaz e gyakorlattal a neoliberális uralmi világregnd mellett állnak ki. Se szeri, se száma a meghatározási és leírási kísérleteknek, ám minden hiába: nincs „megoldás”. S nem kell ahhoz rosszhiszeműnek lenni, hogy kitessék: nem is kell, nem is szabad megoldásnak lennie. Hiszen a „tudományban” – mint ismert – soha nincsenek befejezett, egyszer és mindenkorra megoldott kérdések, a tudomány a maga nemében végtelen folyam. S a populizmus mint a politikatudomány egyik markáns tárgya művelői körében csakis tudományos téma lehet. Nem holmi divatjelenség, nem átmeneti tünetcsoport, nem is egyszerű tapasztalati tény, ami józan ésszel is hamar felfogható. Nem, ennek súlyos tudományos kérdésnek kell lennie. Sőt, nem is szabad tiszta definícióhoz eljutni, hiszen ez esetben ahhoz lehetne-kellene az összes meglévő további idetartozó életjelenséget hasonlítani, viszonyítani: világosság áraszthatná el a jelenleg ködben gomolygó harci terepet. De ha már nem így „alakult” (alakított), akkor ehhez a komplikáltabb szabványhoz kell igazítani a végtelenített diskurzust.

Gyurác Ferenc – nagy türelemmel és szelíd visszafogottsággal – számos elméletet, számos (bizonyára kitűnő) tudós vélekedését hozza közelebb tanulmányai lapjain. Bemutatja a „rémület és aggodalom” határmezsgyéjén keletkezett nézeteket, bemutat „árnyaltabb” megközelítéseket, hazait és külhonit, bemutat „jobboldali és baloldali” populista irányzatokat (hogy könnyebben azonosítsunk: ez utóbbinak minősül az 1990-es taxisblokádnak vagy a 2005-ös, kettős állampolgárságról szóló népszavazás megtorpedózása), bemutat számos tudományos fórumot és számtalan részletkérdést. Ennek a rengeteg aprómunkát igénylő, hosszú munkafolyamatnak az egyik csúcsteljesítménye részéről egy Ausztráliából (!) megszervezett ankét bemutatása és elemzése, amelynek során a sidneyi egyetem egyik munkacsoportja „18 »vezető« populizmuskutatót [!] kért meg Ausztrália mellett a világ több országából, elemezzék, mi lehet a populizmus 2016. évi fölemelkedése mögött”. Mellbevágó tézisek is előkerültek ebben a kérdés-felelet leszorításban. Ilyennek minősíthetjük az oxfordi egyetem egyik lengyel származású professzorának, Jan Zielonkának tömör és érthető megfogalmazását: „Az ellenfelek rágalmozása és az üres ígérek a mainstream politikusok napi vajás kenyere. És mi a baj a nép akaratának megvalósításával? A választások csupán a politikusok napi szépségversenye, nem arra való, hogy a polgárok meghatározzák, milyen politikát szeretnének. A bal-közép és jobb-közép elitek ma feltételezik, hogy a kormány egyfajta felvilágosult közigazgatás a tudatlan közönség érdekében. Politikai gyakorlatuk azonban elárulja a hirdetett liberális eszméiket: tolerálják a súlyos egyenlőtlenséget, megfigyelik a polgárokat, kínozzák a foglyokat, és megszállnak más országokat.” (S ha ezek után azt mondanók, hogy ez, hogy valóban ilyen a működő liberális demokrácia a világ számos [vezető] országában, rögtön megkapnánk a „populista” megbélyegzést...) Ennek a jelzett ankétnak – összegez Gyurác – úgyszólván valemennyi résztvevője elismerte, hogy a populizmus megerősödése előtt a liberális demokrácia komoly zavarai nyitották meg az utat, ám egyikük sem merte vagy óhajtotta kinyilvánítani, hogy a liberalizmus „nem feltétlenül tekintendő a demokrácia pillérének”, azaz létezhet (hiszen létezett már) nem liberális demokrácia is. (Elviekben például a [valóban és nemcsak a nevében létező – lásd a mai németországi politikai viszonyokat] kereszténydemokrácia, igen gazdag szellemi alapozással.) Vagyis: az egész, komplikáltnak beállított kérdéskör: a populizmus elleni örökös (több mint százéves) küzdelem a liberális világregnd önmagáért folytatott harcaként is értelmezhető. Sőt, alighanem: valójában ekként értelmezendő.

Ezek után három ide tartozó kérdéskört hoz közelebb a szerző az olvasóihoz. Először is rámutat arra, hogy a migránsprobléma nem más, mint a „haladó” liberális világ önmítoszatát erősítő kísér-

leti utópia az embereknek *nemzetek feletti* egyesítése céljából, szemben az európai nemzeti gondolkodással, hagyománnyal, kultúrával, vallással: azaz kísérlet több száz milliós európai tömegek identitásának elhomályosítására, végső soron kiiktatására. Ugyanakkor a muszlim (s a fekete-afrikai) invázió elleni tiltakozás – természetesen – populizmusnak minősül. (Aminnek a tartalma nagyjából ez: „demegóg”, „antidemokratikus”, „szélsőséges”, „hözöngő”, „felelőtlen ígérgető”, „nacionalista”, „antiszermita”.) A másik ide kapcsolódó kérdéskör Gyurácznál a populizmus és a kereszténység. Azaz a szóban forgó jelenség – mutat rá – nemcsak politikai, hanem erkölcsi kérdés, azaz a keresztény renddel való összeegyeztetés vagy éppen szembefordulás kérdése is. (Zárójelben megjegyezzük, hogy ezen a ponton érdemes lett volna kitérni a liberalizmus, valamint az Istentől rendelt, közmegegyezéssel természetjog egy töről fakadó voltára: ugyanis számos közös pontja volt a két ideológiának, például az emberi jogok kivételes jelentősége mindkét eszmének meghatározó eleme [volt]. Később azonban a liberális versengés, mint például a szabad verseny a gazdasági életben, a profit maximalizálása [és így tovább] a liberalizmust megfosztotta eredeti tartalmától: valójában kiürítette, s ezzel az ember [főként a populus] ellen fordította; miként ezt a magyar politikai gondolkodásban Szalay Lászlótól Szekfű Gyuláig többen is oly mélyen szántó módon fölismerték és leírták. Nem is szólva a modern világban született, 20. századi pápai enciklikákról.)

Fontos tisztázandó kérdéskör továbbá a „populizmus” és a népi irodalom (általában: a népi – *paraszti* – kultúra) szellemi és életbeli viszonya. A magyar népiséggondolat sohasem volt rokonzenves a „liberális” oldalon (legföljebb csak kivételesen, csak egyes képviselői részéről), s 1990 után nagy erővel tört ki az ellene való szellemi hadjárat. Hiszen: „Nem a harmadikutas népi mozgalom csupán a célpont, hanem minden olyan próbálkozás, mely alternatívát kínálhatna a liberális elitnek uralmának.” A magyar kutatók, szakírók, politológusok nagy része elfogadta, hogy a magyar népi mozgalom jelenségei is az igen negatív tartalmú „populizmus” „történeti és politológiai fogalomkörébe tartoznak”. (S innen nézve válik napnál világosabbá, hogy a szakma egyes meghatározó csoportjai részéről miért övezi tartózkodás, sőt ellenségesség a népiséggel, a népi irodalommal való intenzív foglalkozást s – értelemszerűen – ennek a történelmileg is rendkívül fontos szellemi áramlatnak, kultúrának és mozgalomnak szinte valamennyi jelentős alkotó személyiségét, alakját.) De ezt a jelenséget már jól ismerjük.

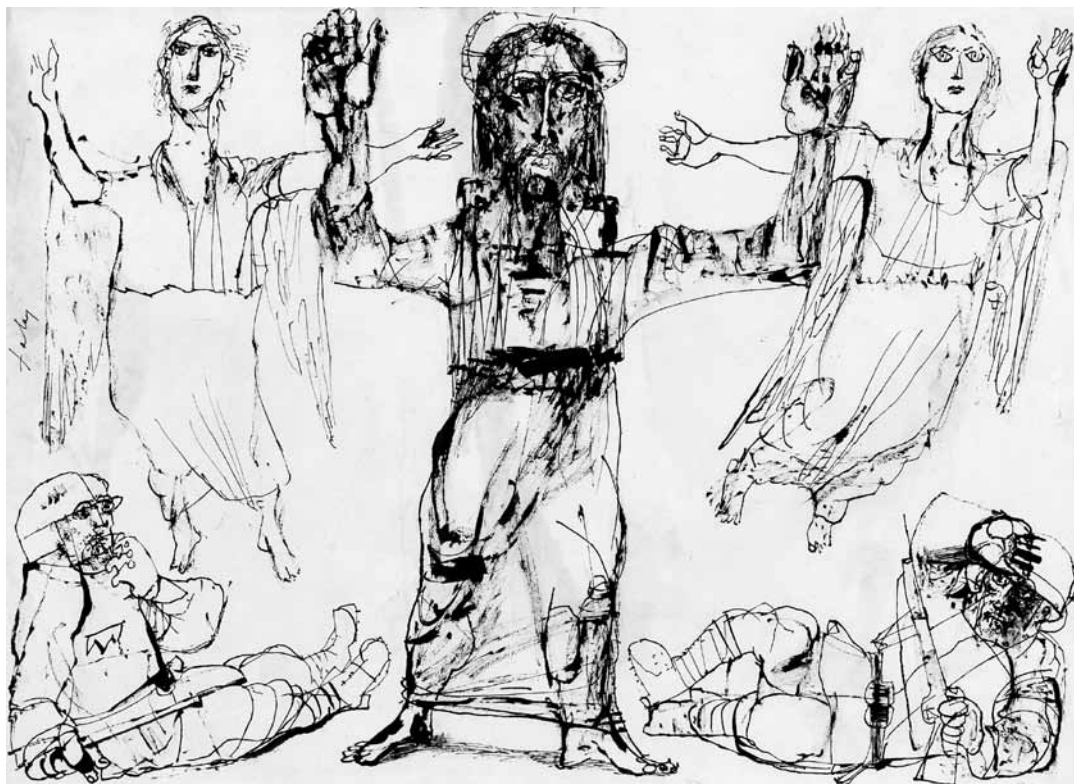
Körülbelül eddig tart Gyurácz Ferenc tanulmánykötetének – az első nagy tanulmánynak – a lényegre összpontosító alapozó része, fejezete. A következőkben a történeti vizsgálódás és analízis kerül előtérbe, illetőleg annak a már érintett jelenségnek többszöri és különböző nézőpontból történő megvilágítása, hogy mi lehet a magyarázata a különböző gyökerű, de nagyjából ugyanolyan végeredményű e tárgybeli kutatások végtelenített menetének a *mi a populizmus?* kérdéskörében. S miért kell küzdeni ellene mint veszélyes társadalmi jelenség, ideológia ellen? A szerző e fejezetekben is a helyzet magaslátán áll: imponáló tájékozottsága a nemzetközi és a hazai szakirodalomban itt is jól érvényesül.

Először is elének tárja az „igazi populisták”, azaz a jelenség genezisének tekinthető, 19. század végi amerikai Kansas államban megszületett (majd tovaterjedt) *farmermozgalom* lényegi összefüggéseit és tanulságait. Ők használták először a szervezkedésük megnevezésére a „néppárti” helyett a „populistát”. (Nem sejtve, hogy egyszer majd az egész világot behálózó negatív konnotációval bíró politikatudományi jelenséget segítenek a világra.) Egy klasszikusan *harmadikutas* ideológiát és társadalmi gyakorlat-kísérletet képviseltek, amely éppúgy ellenfelének tekintette a liberális oligarchia uralmát, mint a szocialista-kommunista megoldási javaslatokat. Ez a politikai és gazdasági mozgalom szükségszerűen elbukott (jóllehet néhány résztörekvése, elsősorban a részvételi demokráciát elősegítő perspektívája képes volt hatni), ám „felhívta a figyelmet arra, hogy a *demokrácia több a merő liberalizmusnál*, mert a (törpe) kisebbség monopolisztikus és hierarchikus uralmának (s egyáltalán az uralomnak magának) elfogadása az utóbbival elég jól összefér, de az előbbivel, ha komolyan vesszük, semmiképpen” (kiemelés a szerzőtől). Ez a könnyen belátható társadalmi jelenség a veleje mindenféle további definíciónak, diskurzusnak, vitának. Azaz, annak kellene lennie. És mégsem ez a veleje! Hanem – legtöbbször – prekonceptiók, hamis premisszák tarka sokasága nyomul be a leírásokba. Holott a „populista örökség” – húzza alá Gyurácz – (talán még a messianisztikus elveknek sem teljesen hátat fordítva) arra vár választ, hogyan lehet a mindennapi életet akként élni, hogy az „egyszerű ember” is megtalálja benne önmagát. (Csak hát ez a kivételes állapot,

megtűzdelve a lentről jövő, folyvást szaporítható kívánságokkal – lássuk be – aligha teljesíthető könnyen, hiszen a „populista” kívánságok parttalanul válhatnak egy társadalmi kiegyezést célzó ideabeli örökös „tárgyalási” sorozat folyamán. Ennélfogva hát marad minden – csaknem minden – úgy, ahogyan a mindenkori gazdasági és politikai hatalom *önmaga számára* hasznosnak tartja.)

A „populizmus” kifejezés világkarrierjét kutató és bemutató szerzőnk értelemszerűen foglalkozik a magyar változatokkal is. Először is a honi népi mozgalom jelenségcsoportját veszi számba, pontosabban azt, hogy a „populizmus” mint megnevezés, mint hivatkozás mely szerzőknél és milyen összefüggésben jelent meg. A jelenség összegzése meglehetősen sovány összképet mutat: a magyar szerzők a népi mozgalom időszakában egyáltalán nem, a későbbi hivatkozásokban pedig csak a nyugati mintákra utalóan használták a fogalmat. (Legkézenfekvőbben Borbándi Gyula az először német nyelven megjelent korszakos jelentőségű monográfiájában, a *Der ungarische Populismus* címűben, amelyben – tekintve, hogy a téma meglehetősen speciális magyar szellemi és politikai jelenség volt – ez a nemzetközi elnevezés a könnyebb megértést szolgálta a német nyelvterületen. Nem az ő vétke (s nem is Szabó Zoltáné vagy Kovács Imréné, netán Bibó Istváné, akik olykor úgyszintén helyet adtak írásaikban ennek a megnevezésnek), hogy időközben (mivel bizonyos tekintetben a hajdani amerikai farmermozgalmakhoz hasonlítható ez a szintén harmadikutas eszmerendszer) ez a szándékos jelentésátvitel negatív értelmezést okozott a magyar népi mozgalom körül. Ugyanazon megítélés alá esett, mint szinte valamennyi vele rokon jelenség (térben és időben) szerte a világon S inentől kezdve a honi „populizmus” *sakértői* szinte kizárólag a negatív értelmezéseket tartották (s többségükben tartják ma is) iránymutatónak. (Ezekből az értelmezésekből is bemutatja Gyurácz a típusokba sorolható változatokat.)

Az egyik összefoglaló fejezetben szerzőnk csaknem szinonimaként használja a „népiséget” és a „populizmust”. A liberalizmus, a konzervativizmus és a szocializmus mellett a negyedik eszmeáramlatnak nevezi mint a politikai modernség negyedik szellemi vonulatát. Ez a besorolás, ez az elhelyezés nagyban segítheti az érdeklődő olvasó értékítéletét és gazdagíthatja fogalomkészletét, hiszen a *népiség/populizmus* (bár nem szinonimák: a „népiség” sajátosan magyar jelenség) ezzel az értékfelruházással beemelődhet a 20. századi (vagy még azelőtti) pozitív tartalmú politikai és kulturális ideológiák sokszínűen összetett (és bonyolult) világába. (*Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2017*)

SZALAY LAJOS, Feltámadás, 1960 k.l.